

הספד לזכרו של פרופ' שמריהו טלמון – י' בטבת תשע"א

בפרקי אבות פרק ג, משנה כא נאמר בשם רבי אלעזר בן עזריה: 'כל שחכמתו מרובה ממעשיו, למה הוא דומה? לאילן שענפיו מרובין ושורשיו מועטין, והרוח באה ועוקרתו והופכתו על פניו. וכל שמעשיו מרובין מחכמתו, למה הוא דומה? לאילן שענפיו מועטין ושורשיו מרובין: אפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו, אין מזיזות אותו ממקומו.' לעומת הדיכוטומיה המוצגת במשנה זו, בין אנשי חכמה לאנשי מעשה, פרופ' שמריהו טלמון היה איש שחכמתו מרובה ושמעשיו מרובין. חכמתו באה לידי ביטוי במחקריו הרבים והמגוונים בחקר המקרא, על כל תחומיו, שזיכו אותו בשבחים ובפרסים, כולל פרס ישראל לחקר המקרא בשנת תשנ"ז. טלמון שילב יחד את התחומים השונים, כולל ביקורת הנוסח ושאלת הקאנון, רגישות לאופיו הספרותי של המקרא, גישות סוציולוגיות בחקר המקרא והיהדות בעת העתיקה, מגילות מדבר יהודה, הלוח, ועוד כהנה וכהנה. הוא הבין את היחס המפרה בין נוסח לספרות, בין חקר כת מדבר יהודה למדעי החברה, והיה חוקר בין-תחומי במלוא המובן של מונח זה עוד לפני שהפך לאופנה אקדמית. במשך כל שנותיו כאיש סגל פעיל, היה בין עמודי התווך של החוג למקרא באוניברסיטה העברית, ומרצה פופולרי בפקולטה כולה, ומשך סטודנטים רבים מן הארץ ומכל רחבי תבל לבוא לירושלים כדי ללמוד מקרא.

בו בזמן מרובין היו מעשיו. שמריהו הצליח לייסד, לנהל ולטפח מוסדות ופרויקטים בארץ ובעולם, בין כותלי האוניברסיטה העברית ומחוצה לה. הוא כיהן כדיקן הפקולטה למדעי הרוח בירושלים, ורקטור של אוניברסיטת חיפה כשעדיין הייתה בחיתוליה, וכן של ה-Hochschule בהיידלברג שבגרמניה. הוא היה מעורב ביותר בדו-שיח היהודי-נוצרי העולמי, כולל עם הותיקאן, ובמיוחד ביחס ההדדי בין חוקרי מקרא יהודיים ונוצריים. במבט לאחור, אפשר היה לנבא את הצלחתו בצד המעשי כבר בצעירותו: לאחר תקופת השואה, שבה נספו הוריו ושתי אחיותיו, ובה היה הוא עצמו במחנה הריכוז בוכנוולד במשך שלושה חודשים (1939), הוא הצליח לברוח ארצה, והתחיל לפעול: הוא היה אחראי על מערכת

החינוך במחנות העקורים בקפריסין לפני קום המדינה, מדריך ארצי בתנועת הצופים, ומ"פ אהוב על חייליו בחטיבת ירושלים. על פי המטאפורה של רבי אלעזר בן עזריה, הוא היה כמו אילן שענפיו מרובין ושורשיו מרובין – אילן המציל על כל מה שבחסותו ומזין אותם מפרותיו, ובו בזמן 'אפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו, אין מזיזות אותו ממקומו'.

פגשתי לראשונה את שמריהו טלמון לפני קצת יותר מעשור. בהגיעו לגבורות, קיים החוג למקרא ערב עיון לכבודו, ולמרות שלא היכרתי אותו אז באופן אישי, הוזמנתי להרצות באותו אירוע. למחרת, טרח טלמון להתקשר אליי להודות לי על הדברים לכבודו, והגיב לדברים עם המשפט הפשוט, אך החשוב לחוקר צעיר – 'יפה דרשת!!'. לא הבנתי אז שאחד ממאפייניו של שמריהו היה לעודד את החוקרים שבסביבתו, ובמיוחד בני הדור הצעיר שבראשית דרכם במחקר. לאחר פרישתו מן ההוראה התמסר לקידום מפעל המקרא, פרויקט מחקר שאפתני שמטרתו הכנת מהדורה מדעית מוסמכת של כל ספרי המקרא, ואהב לדבר עליו כעל מעבדה, או סדנה, שבה גדלו דורות של חוקרי מקרא ישראלים, ושבה רכשו את הכלים למחקר הפילולוגי של הטקסט המקראי. עד ימיו האחרונים הדגיש בפניי את החשיבות של עירוני דם צעיר לתוך צוות מפעל המקרא, כדי להבטיח את עתיד המפעל ואת עתיד התחום. במשך השנים, הסתייע בעוזרי מחקר רבים, אך באותה מידה שעזרו לו במחקרו, זכו הם במורה פרטי ומסור המלווה אותם בנפתולי עולם המחקר. לא זכיתי בעצמי ללמוד ישירות ממנו בשום שיעור, אך בישיבות הצוות של מפעל המקרא, ביתי המחקרי בשנים האחרונות, למדתי ממנו על פי משנתו של יוסי בן יועזר איש צרדה: 'יהי ביתך בית ועד לחכמים, ויהי מתאבק בעפר רגליהם, ויהי שותה בצמא את דברייהם'. הערותיו המאלפות ופירושו לכתובים סתומים היו מעשים שביום יום בישיבות המפעל. הייתה לו רגישות לטקסט המקראי, לסגנון, למקצב, לפואטיקה, שפתחה בפניו פתח לניתוח הטקסט במקום שאחרים לא הצליחו. הוא הציג את דבריו בהתלהבות ובהתרגשות – ותורותיו אכן היו שעשועים. אך מלבד זה, ראיתי בו דוגמה של מנהיג, כמי שעמד בראש המפעל. בשבילי, הוא היה מורה לחכמה ומדריך למעשה.

לפני חודשים אחדים חגגנו במפעל המקרא את יום הולדתו התשעים של שמריהו טלמון – בהגיעו לגיל השוח – ובהוקרה על תרומתו רבת השנים למפעל. כידוע לכם, שמריהו היה מעורב בכל שלב של תולדות המפעל עד לתקופה האחרונה. תרומתו בתולדות המפעל הייתה לאין שיעור – הוא היה בין העורכים המייסדים, יחד עם פרופ' משה גושן-גוטשטיין ופרופ' חיים רבין – ולאחר פטירת שני שותפיו למלאכה, קיבל על עצמו לקיים את המפעל הן מבחינה אקדמית הן מבחינה חומרית. הוא הרגיש חוב עמוק, אפילו מוסרי, לגושן-גוטשטיין לקדם את המפעל, ובמשך השנים שעבדתי במחיצתו במפעל, שמעתי שוב ושוב את הערכתו הרבה כלפיו. מלבד השתתפותו בגיבוש המדיניות של מהדורת מפעל המקרא בראשית העבודה על ספר ישעיה, תחת ניהולו של טלמון יצאו לאור הכרכים של ירמיה ויחזקאל, ובקרב נוציא לאור את החלק הראשון של תרי עשר. הצלחתו במפעל המקרא, שהיא הצלחת המפעל עצמו, שוב מדגימה את שילובו המופלא בין חכמה למעשה. באווירה האינטימית של חגיגת יום ההולדת יחד עם בני משפחתו, שמענו זכרונות מתלמידיו וממוקיריו. אך מה שאני זוכר יותר מאותו ערב הוא שמריהו עצמו שהיה במיטבו. הוא סיפר סיפורים עם חיוך על פניו, היפנט את הנוכחים, גרם לכולנו לצחוק וליהנות, והציג את אישיותו הכריזמטית, שהיכרנו שנים כה רבות. אני מקווה שחגיגה זו הביאה לו נחת. באותו ערב יצא לי לדבר על פן נוסף באישיותו של שמריהו – כבעל חזון. הכישרון של איש חזון הוא לראות את הנולד, לקבוע יעדים ארוכי טווח ולהבחין בין עיקר לטפל. כך שוב גדולתו של שמריהו טלמון, שלא הסתפק בביצוע תוכניות קטנות ומצומצמות. הוא הסתכל שנים רבות קדימה כדי להבטיח את עתיד המוסדות והפרויקטים שהוא ניהל. כל התכונות האלו, חזון, מעשה וחכמה, נרקמו יחד אצל שמריהו, ויצרו אישיות מיוחדת במינה.

אנו שולחים את תנחומינו לך פנינה ולבנות, לנכדים ולנכדות. אנחנו, אנשי מפעל המקרא והחוג למקרא, אבלים על מותו של מורה אהוב וחוקר דגול. נמשיך ללמוד וללמד את תורתו של שמריהו טלמון, כי 'עץ חיים היא למחזיקים בה'. כאילן אשר ענפיו מרובין ושורשיו מרובין, הוא ימשיך לתת פרי גם לדורות הבאים. יהי זכרו ברוך.